

**Een archeologisch inventariserend
veldonderzoek (IVO) door middel van
boringen en een archeologische
opgraving met beperkingen op de
dorpsterp te Baard, gemeente
Littenseradiel (Fr.)**

M.A. Huisman en S.J. Tuinstra

ARC-Rapporten 2005-93

Groningen
13 april 2005
ISSN 1574-6887

1 Inleiding

1.1 Aanleiding van het onderzoek

De gemeente Littenseradiel bereidt de vervanging en uitbreiding van het riolerings-systeem in zeven dorpskernen voor. Arcadis is als raadgevend ingenieur bij dit project betrokken en heeft als een van de deelaspecten van het plan ook aandacht besteed aan de gevolgen voor het archeologisch erfgoed. Na een vergelijking van de plantekeningen met de gegevens uit de Friese Archeologische Monumenten-Kaart Extra (FAMKE) is de aanbeveling gedaan om op twee locaties, te weten Winsum Bruggeburen en Baard centrum, archeologisch onderzoek plaats te laten vinden.

De gemeente Littenseradiel heeft op basis van de status volgens het vigerende bestemmingsplan besloten opdracht te verlenen tot het uitvoeren van een waarde-rend archeologisch booronderzoek op de laatstgenoemde locatie. Deze werkzaamheden zijn uitgevoerd door Archaeological Research & Consultancy (ARC bv), als onderaannemer van Arcadis. Het onderzoek valt binnen de specificaties van de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie¹ voor een archeologisch inventariserend veldonderzoek (IVO) door middel van boringen.

Het veldonderzoek vond plaats op woensdag 27 juli 2004 en is uitgevoerd door drs. S.J. Tuinstra en drs. M.A. Huisman. Op basis van de resultaten van dit onderzoek is in overleg met de provinciaal archeoloog van Friesland, dr. G.J. de Langen, besloten om een archeologische opgraving met beperkingen te laten uitvoeren op het moment dat de rioolleiding zou worden gelegd. Dit onderzoek is uitgevoerd op 23 februari 2005 door drs. S.J. Tuinstra. In het onderhavige rapport wordt verslag gedaan van zowel het booronderzoek als de opgraving met beperkingen.

1.2 Ligging van het onderzoeksgebied

Het onderzoeksgebied ligt in het centrum van het kerkdorp Baard, gemeente Littenseradiel, Friesland (afb. 1). De Tongerwei, waaronder de nieuwe riolering komt te liggen, loopt langs de zuidelijke rand van de resterende dorpssterp. Direct ten zuiden van de weg bevindt zich een talud en een lager liggend sportveld. Aan de noordzijde liggen enkele huizen en tuinen tussen de straat en de dorpskerk.

¹Versie 2.0, oktober 2001.

Afbeelding 1 Ligging van het onderzoeksgebied.

1.3 Objectgegevens

ARC-Projectcode	2004/147 en 2005/032
Provincie	Friesland
Gemeente	Littenseradiel
Plaats	Baard
Toponiem	Tongerwei
Kaartblad	10F
Coördinaten	173.80/572.90
Periode	Nieuwe Tijd
Type object	Terp
Type bodem	Klei
Geomorfologie	Kwelderafzettingen

1.4 Doel van de onderzoeken

Voor het booronderzoek is door drs. C.G. Koopstra (ARC bv) een Programma van Eisen (PvE) opgesteld, dat is goedgekeurd door de provinciaal archeoloog van Friesland, dr. G.J. de Langen. Hierin zijn de volgende vragen geformuleerd:

- 1 *Hoe is de bodemopbouw ter plaatse?*
- 2 *Zijn er nog intacte terplagen aanwezig?*
- 3 *Zijn er aanwijzingen voor de datering en eventueel fasering van de aangetroffen lagen?*
- 4 *Worden de aanwezige resten bedreigd door de voorgenomen werkzaamheden?*

Het doel van de archeologische opgraving met beperkingen was om de archeologische resten die verstoord dreigden te worden zo goed mogelijk te documenteren en op basis van deze gegevens de antwoorden op de eerste drie bovenstaande vragen zo mogelijk aan te vullen.

1.5 Werkwijze

Om de doelstelling te kunnen verwezenlijken werden op het onderzoeksterrein in totaal zes boringen gezet ten behoeve van de archeologie (afb. 2). Deze boringen werden in een enkele raai over het hart van de weg gezet om een juiste, algehele, indruk van de bodemopbouw te kunnen krijgen. De onderlinge afstand tussen de boringen bedroeg 10 m. De boringen werden gezet tot een diepte van 2 m en genummerd van west naar oost.

De boorkernen werden zorgvuldig uitgelegd, waarbij de opeenvolgende bodemlagen precies konden worden beschreven en opgemeten. Vervolgens werd de bodemopbouw per boring beschreven en werd er gelet op de aanwezigheid van archeologische indicatoren zoals aardewerkfragmenten, houtskool, fosfaatvlekken, vuursteen, natuursteen, verbrand leem en bot.

Voor het boren werd gebruik gemaakt van een verlengbare edelmanboor met een diameter van 7 cm. Daar waar technisch en fysiek mogelijk, werd echter gebruik gemaakt van een 3 cm brede guts. De reden hiervoor is dat er een beter en meer gedetailleerd inzicht in de exacte bodemopbouw wordt verkregen, omdat in een guts de gelaagdheid intact kan worden bestudeerd.

Tijdens de werkzaamheden werd tevens gebruik gemaakt van de diensten van een stratenmaker voor het verwijderen en herstellen van de klinkerbestrating. Onder het wegdek bleek zich een circa 30 cm dikke laag sintels en slakken te bevinden. Deze laag was zo compact en ondoordringbaar dat uiteindelijk een compressor en luchthamer ingezet moesten worden om er doorheen te komen. Desondanks was het in het geval van boring 1 niet mogelijk om de geplande boring te verschuiven op het moment dat de boor vast liep op een stuk puin.

Tijdens de archeologische opgraving met beperkingen was een archeoloog aanwezig om gedurende de ontgravingswerkzaamheden waarnemingen te doen. In onderling overleg met de aannemer werd afgesproken dat in geval van het aantreffen van archeologische sporen en/of vondsten, de archeoloog de tijd zou krijgen om deze te documenteren.

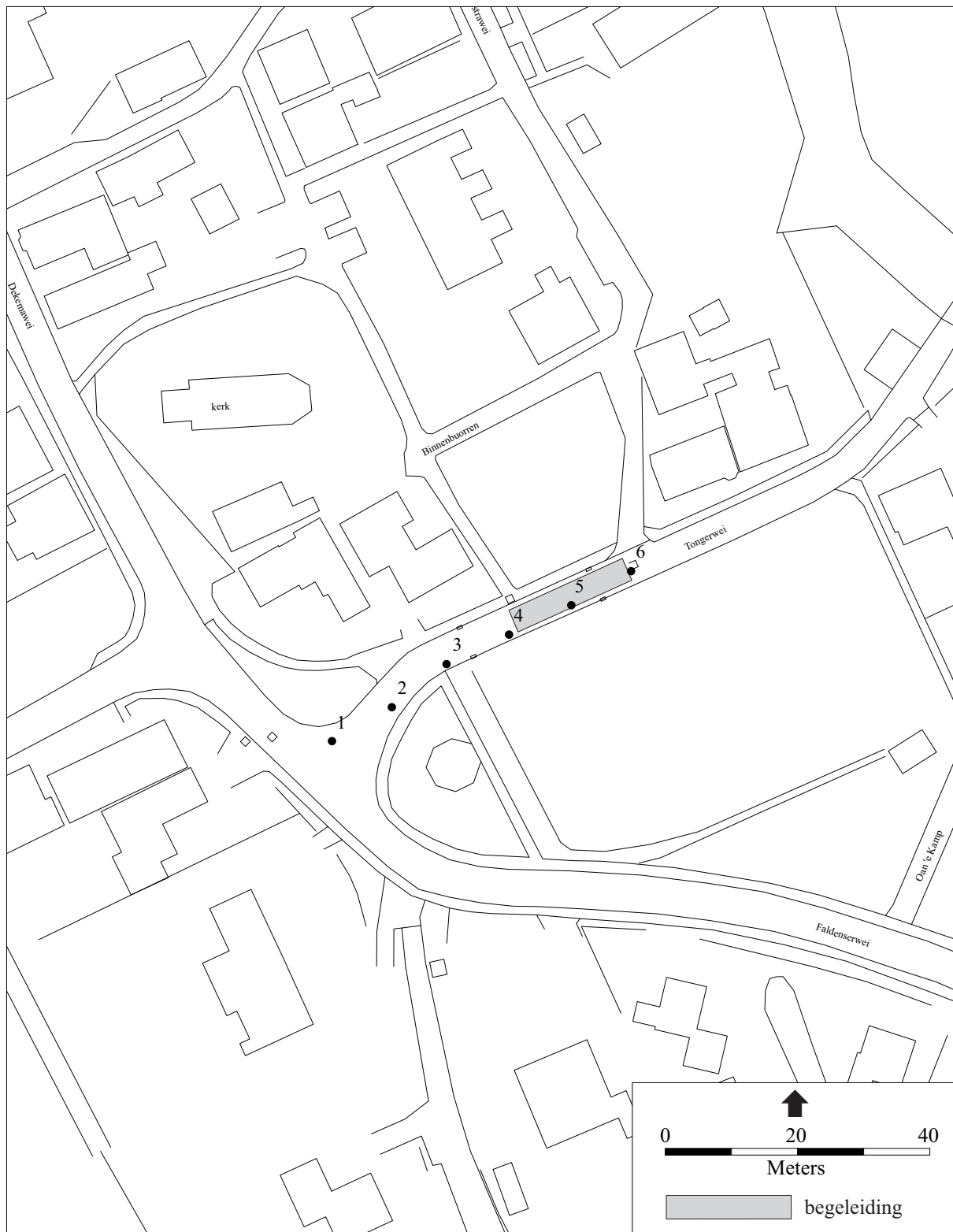
2 Resultaten

2.1 Booronderzoek

De archeologische verwachting van het onderzoeksterrein is volgens de Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden (IKAW 2e generatie) zeer hoog: het terprestant rondom de kerk en het afgegraven perceel ten zuiden daarvan – het huidige sportveld – hebben volgens de Archeologische Monumenten Kaart (AMK) de officiële status als ‘terrein van hoge archeologische waarde’. Op de FAMKE² staat bijna de gehele huidige bebouwde kom van Baard aangeduid als ‘terp’. De Tongerwei vormt tevens de zuidelijke grens van het vlak dat de historische dorpskern aangeeft.

Op grond van het booronderzoek is gebleken dat de bodem ter plaatse van de meeste boorpunten uit een pakket opgebracht zand bestaat, dat minstens 2 m dik is (bijlage 1). Alleen in boringen 2 en 5 is de onderliggende laag aangeboord. Het betreft hier respectievelijk een fosfaatrijk ophogingspakket van blauwgrijze

²Uitdraai d.d. 21 juni 2004.

Afbeelding 2 Het onderzoeksgebied met daarop aangegeven de boorpunten. Het gedocumenteerde westprofiel bevindt zich tussen boringen 5 en 6. Kaart: B. Schomaker.

Afbeelding 3 Foto van het opgeschaafde westprofiel. Foto: S.J. Tuinstra.

klei, en een humeuze vulling, mogelijk een sloot, welke eveneens is ingebed in blauwgrijze klei.

Tijdens het booronderzoek zijn, afgezien van enkele fragmentjes riet en hout in de slootvulling, geen archeologische vondsten in de boorkernen aangetroffen. In boringen 2 en 5 zijn enkele archeologische indicatoren waargenomen in de vorm van fosfaatvlekken alsmede houtskool- en puinspikkels.

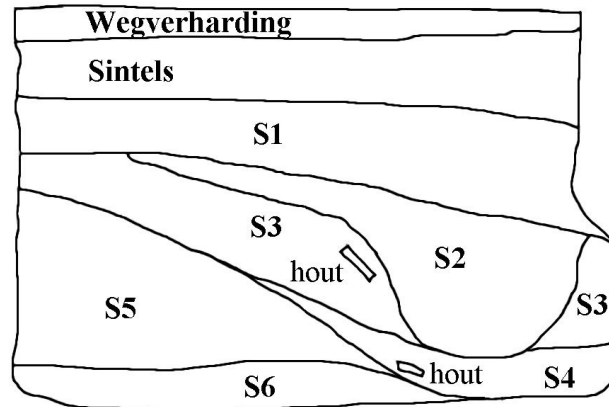
2.2 Opgraving met beperkingen

De archeologische opgraving met beperkingen was geconcentreerd op het gebied tussen boringen 4 en 6 (zie afb. 2). Een groot deel van de ontgraving vond plaats in het tracé van het bestaande riool, en leverde dus geen gegevens op. Alleen aan de westkant van het nieuwe tracé werden resten van de oorspronkelijke terp geraakt. Tijdens de werkzaamheden was er gelegenheid om hier een profiel te steken, waardoor de bodemopbouw in groter detail bestudeerd kon worden (afb. 3 en 4).

Hierbij bleek dat de veronderstelde sloot van boring 5 een diepe afvalkuil was met een gelaagd vullingpakket. Het onderste pakket, S4, bestond uit een vondstenrijke mestvulling. Hierboven (S3) bevond zich een zwaar humeus kleipakket, eveneens met vondstmateriaal. Dit pakket werd doorsneden door de centrale vulling (S2), bestaande uit blauwgrijze klei met humus, zonder vondsten. Het geheel werd afgedekt door een blauwgrijze kleilaag (S1) met iets aan puin en aardewerk.

De in de afvalkuil aangetroffen vondsten bestonden uit puin, aardewerk, bot, hout en een leren schoenzool uit de mestlaag in het diepste punt van de kuil. Het aardewerk dat afkomstig was uit de vullingen S3 en S4 is te dateren in de 18e eeuw. De bovenste laag, S1, bevatte bovendien aardewerk uit de 19e eeuw.

Ten zuiden van de kuil was nog iets van de originele terpopbouw te zien, met het reeds in de boringen aangetoonde fosfaatrijke pakket blauwgrijze klei (S5). In

Afbeelding 4 Schets van de waargenomen lagen in het westprofiel, niet op schaal. Profiel-lengte circa 3 m, hoogte 2 m. Tekening: S.J. Tuinstra.

het profiel was te zien dat dit pakket uit twee lagen bestond, die echter een zeer geleidelijke overgang kenden. De natuurlijke bodem bevond zich circa 2,10 m beneden het maaiveld (S6).

3 Conclusies

Op basis van de resultaten van het archeologische onderzoek kunnen de in het PvE geformuleerde onderzoeksvragen als volgt worden beantwoord.

1 *Hoe is de bodemopbouw ter plaatse?*

Het grootste deel van de aangetroffen pakketten bestaat uit recente ophogingen en verhardingen ten behoeve van de weg. Het funderende zandbed strekt zich uit tot een diepte van plaatselijk meer dan 2 m onder het maaiveld (boringen 3 tot en met 5).

2 *Zijn er nog intacte terplagen aanwezig?*

In boring 2 is een fosfaatrijk ophogingspakket aangetroffen en in boring 5 een humeuze vulling. Deze vulling bleek tijdens de opgraving met beperkingen een afvalkuil te betreffen. Deze is in de oorspronkelijke terp, waarvan op deze locatie nog ophogingslagen aanwezig zijn, ingegraven.

3 *Zijn er aanwijzingen voor de datering en eventueel fasering van de aangetroffen lagen?*

Er is tijdens de boringen geen archeologisch vondstmateriaal aangetroffen. Op basis van het aardewerk dat tijdens de opgraving met beperkingen is gevonden, kan de aangetroffen kuil in de 18e eeuw worden geplaatst. Het aangetroffen ophogingspakket kan geassocieerd worden met de oorspronkelijke terp. Deze is, getuige de aangetroffen gelaagdheid, in minimaal twee

fases opgehoogd.

4 *Worden de aanwezige resten bedreigd door de voorgenomen werkzaamheden?*

De werkzaamheden ten behoeve van de aanleg van een nieuwe riolering hebben op enkele plaatsen geleid tot diepe bodemverstoringen. Daarom is een archeologische opgraving met beperkingen geadviseerd en uitgevoerd.

Bijlage 1 Boorstaten

De diepte is in centimeters beneden maaiveld.

De afkortingen die in de tabel gebruikt worden:

FZ	zand	h4	uiterst humeus	Kz1	klei, zwak zandig
h1	zwak humeus	K	klei	Kz2	klei, matig zandig
h2	matig humeus	Kv2	klei, matig venig	V	veen

boring 1

<i>diepte</i>	<i>lithologie</i>	<i>extra</i>	<i>grens</i>	<i>kleur</i>	<i>opmerkingen</i>
110	FZ			geelbruin	recente ophoging, wegens puin gestopt met boring

boring 2

<i>diepte</i>	<i>lithologie</i>	<i>extra</i>	<i>grens</i>	<i>kleur</i>	<i>opmerkingen</i>
100	FZ		scherp	geelbruin	recente ophoging
155	K	h1	geleidelijk	bruingrijs	
200	K	h1		geelgrijs	korrelige klei, fosfaat (naar beneden toe meer)

boring 3

<i>diepte</i>	<i>lithologie</i>	<i>extra</i>	<i>grens</i>	<i>kleur</i>	<i>opmerkingen</i>
200	FZ			geelbruin	recente ophoging

boring 4

<i>diepte</i>	<i>lithologie</i>	<i>extra</i>	<i>grens</i>	<i>kleur</i>	<i>opmerkingen</i>
200	FZ			geelbruin	recente ophoging

boring 5

<i>diepte</i>	<i>lithologie</i>	<i>extra</i>	<i>grens</i>	<i>kleur</i>	<i>opmerkingen</i>
200	FZ			geelbruin	recente ophoging

boring 6

<i>diepte</i>	<i>lithologie</i>	<i>extra</i>	<i>grens</i>	<i>kleur</i>	<i>opmerkingen</i>
112	Kz2	h1	scherp	blauwgrijs	tot 1 m recente ophoging, steen
134	Kv2	h4	scherp	donkergrijs	kloostermop op overgang Kz2 en Kv2, veel hout
175	V	h4	scherp	zwart	gyttja, veel hout, steen
195	Kv2	h2	scherp	donkergrijs	hout
205	Kz1			blauwgrijs	
